

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

MUZEUL NAȚIONAL

XXVII

EXTRAS

București
2015

Colegiul de redacție:
Academician **DINU C. GIURESCU**
Prof. univ. dr. **IOAN SCURTU**
Prof. univ. dr. **ION BULEI**
Prof. univ. dr. **MIHAIL IONESCU**

OANA ILIE
Redactor șef

Corectură:
ALEXANDRA MĂRĂȘOIU

Tehnoredactare:
ALEXANDRA MĂRĂȘOIU

Anuar editat de **Muzeul Național de Istorie a României**, București, Calea Victoriei
nr. 12, tel: 021. 315.82.97, tel./ fax: 021. 311.33.56

Volum tipărit de Editura Cetatea de Scaun, 2015

ISSN 1015 - 0323

**DOUĂ SCRISORI TRIMISE DE MARIA ȘI ION HELIADE
RĂDULESCU LUI GRIGORE ZOSSIMA, LA BRUSSA,
ÎN 1852 ȘI 1853**

**DEUX LETTRES ENVOYÉES PAR MARIA ET ION HELIADE
RĂDULESCU ENVERS GRÉGOIRE ZOSSIMA, Á BRUSSE,
EN 1852 ET 1853**

George Trohani*

Résumé

Il s'agit de deux lettres reçues par Grégoire Zossima, révolutionnaire de 1848 qui se trouvait exilé à Brousse, aux bords de la Mer Marmara. La première est envoyées par Ion Heliade-Rădulescu, de Chios, le 28 avril / 10 mai 1852 – elle a été publiée en 1891, mais avec des lacunes. Pour cela elle est republiée maintenant.

La seconde, inédite, est envoyée par Marie Heliade, l'épouse de Ion Heliade-Rădulescu, de même de Chios, le 19/31 mars 1853.

Mots-clef: Ion Helidade Rădulescu, la révolution de 1848, Grigore Zossima

Ion Heliade Rădulescu și Grigore Zossima. Primul o personalitate de prim rang a culturii românești și a Revoluției din 1848, iar al doilea unul din colaboratorii săi, ce i-a rămas fidel până la sfârșitul vieții. Despre primul, cum era și este normal, s-a scris mult și în variate chipuri¹. Despre al doilea, mai puțin².

Pentru cei ce se apleacă asupra relațiilor dintre cei doi, surse de primă informație sunt lucrările în care s-a publicat corespondența primului – ne referim în special la volumul editat în 1891 de către N. B. Locusté(a)nu, *Ion Heliade-Rădulescu. Scrisori din exil*, dar și la cel din 1972, sub redacția lui George Potra, Nicolae Simache și George G. Potra, intitulat *Ion Heliade Rădulescu. Scrisori și Acte*.

După cum se știe, după înfrângerea Revoluției, o mică parte din revoluționari s-au refugiat în Europa Occidentală – în special în Franța, dar și în Italia, Anglia sau Germania. Majoritatea conducătorilor Revoluției au fost trimiși însă, de către puterea suzerană, în Imperiul Otoman. Iar locul lor de reședință a fost stabilit la Brussa sau Bursa, localitate pe malul asiatic al Mării Marmara, nu departe de Istanbul (Constantinopol). Aflați sub o strictă supraveghere, gen domiciliu obligatoriu, se bucurau totuși de redevențe demne de luat în considerație din partea autorităților otomane. Este vorba de o pensie lunară de 377 franci (1.000 lei vechi) pentru hrană și locuință.

* Istoric asociat Muzeului Național de Istorie a României; doctor în istorie.

¹ A se vedea, în special, Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, Editura Minerva, 1986 cu bibliografia aferentă.

² Nicolae Trohany, George Trohani, *Câteva date despre familia Zossima*, în „Muzeul Național”, XII, 2000, p. 97-110.

În schimb, cei din Europa trebuiau să se descurce pe cont propriu ... De aceea, Ion Heliade Rădulescu, ce se afla la Paris, împreună cu soția și copiii, fiind într-o foarte proastă stare financiară, neavând nici un venit și trăind din banii trimiși de cei din Turcia, ia hotărârea de a veni și el în Turcia.

Sunt numeroase scrisorile adresate „românilor din Brussa” sau direct lui Grigore Zossima, aflat și el în orașul din Asia Mică, împreună cu frații Radu și Alexandru Golescu, Nicolae și Grigore Ipătescu, Filipescu, C. Giurăscu, G. Văleanu, C. Racoviță, cpt. Lăzureanu, Grigore Serurie, prof. Duțulescu, pictorul Ion Negulici, Alexandru Zane, Ion Magheru, C. Pădeanu, ing. C. Serghiade, N. Russo-Lăcusteanu ș.a.³. Grigore Zossima va sta la Brussa timp de cinci ani neîntreruși, până către mijlocul anului 1853.

Din corespondența publicată a lui I.H. Rădulescu se poate reconstitui itinerariul peregrinărilor sale de după 1848 și în același timp pe cele, mai puțin numeroase este drept, ale lui Grigore Zossima. Se știe că Heliade de abia în 1851 vine din Occident să-și regăsească familia, ce plecase în insula Chios, sosind aici la 27 august cu acte emise pe numele fictiv de Joseph Fransky. Curând după aceea, în octombrie 1851, vine și se stabilește, tot în Chios, soția lui Christian Tell împreună cu copiii. Aici, în fine, în iulie 1853, va sosi în vizită la Heliade și Grigore Zossima, care în iulie 1851 primise de la Heliade Rădulescu mai multe cărți expediate din Malta.

La București, foștii revoluționari vor reuși a reveni abia în 1857, când Alexandru Ghica, fostul domnitor dintre anii 1834 – 1842, fiind numit caimacam al Țării Românești, le permite aceasta.

*

Revenind la corespondența menționată mai sus, având posibilitatea de a cerceta două scrisori – din anii 1852 – 1853 – am constatat că una prezintă câteva inadvertențe între conținutul ei real și cel publicat, iar cealaltă este inedită.

1) Scrisoare a lui Ion Heliade Rădulescu din 28 aprilie / 10 mai 1852, trimisă din Chios (Fig. 1-4).

Reprodusă în *Ion Heliade Rădulescu – Scrisori din exil*, cu note de N.B. Locusténu (Rusu), București, Tipografia Modernă Gregorie Luis, str. Academiei 24, 1891, sub nr. LXI la pagina 168. În afara unor mici inadvertențe dintre textul din lectura noastră și cel publicat anterior se află și omiterea pasajului final din post-scriptum.

Scrisă pe foiță subțire, tip A4, îndoită în două iar apoi în opt, pentru a intra în plicul de 12,7 x 5,2 cm ce era sigilat (sigiliu distrus).

În publicația anterioară nu se face nici o referire la existența plicului, deși se redă „destinatarul”. În prezentarea noastră vom transcrie textul pe două coloane: cea din stânga cu textul în lectura noastră, iar pe coloana din dreapta textul publicat

³ N. Krețulescu, *Amintiri istorice*, ediția Universul, 1940, publicată de I. Lugoșianu, p. 96-97; N.B. Locusteanu, *Ion Heliade și detractorii săi*, Craiova, 1898, p. 41.

anterior, cu scrierea epocii. Dorim a menționa că, din cauze tehnice, n-am putut tasta „d”-ul cu sedilă ce ținea locul literei „z”, de aceea apare doar d.

Plic, față:

προς του κυριου κου. Γρ. Ζοσσεμον
εις Βρυσσαν

Domnului
domnu Gr. Zossima
la Brussa

Plic, verso cu litere chirilice:
sau primit mai 21 / 2 iunie 1852

Amatul meu domnu

Am primitu scrisórea dtalle
din 26 Martie și mi a părutu
bine quē sunteți în fine pe
drumu de a primi aquelle
cărți que ajunsesseră atât
de problematice. Mi a pă-
rutu înse rău quē sufferi de
friguri.

Despre scrisórea que îmi
dici să scriu quătre quel que
vine în Brussa crezu quē mai
multu póte să facă rău de
quātu bine. Pare quē am fi
vorbiți a ne aduna la un locu
și quē e lucru preparatu. E mai
fîrescu așa, să viă lucru
din partea D. t. Și apoi,
după cum vėdu, sa quam
ferescu ast fel de ómeni
să se afle quē sunt în co-
respondența cu noi refugiații.

Îmi pare rău quē nu putui
âncă ați trimite epitimbul
que mi se quere pentru reposa-
tul

./.

Ipătescul. Nici capu nici timpu
nu am avutu. Și așa 'îmi è
de greu și durerosu să mă occupu

Domnului Gr. Zossima

Chio, 1852, Aprilie 28/10

Amatul meu domn

Am primit scrisórea d-tale
din 26 Martie, și 'mi-a părut
bine cō sunteți în fine pe
drum de a priimi acele
cărți ce ajunsesserō atât
de problematice. Mă-a pă-
rut ânsē rău cō suferi de
friguri.

Despre scrisórea ce'mi
dici să scriu către celu ce
vine în Brussa, cred cō mai
mult póte să facă rău de-
cât bine. Pare cō am fi
vorbiți a ne aduna la un locu,
și cō è lucru preparat. E mai
fîrescu așa să viă lucrul
din partea d-v., și apoi,
după cum vėd, se cam
ferescū ast-fel de ómeni
să se afle cō sunt în co-
respondență cu noi refugiații.

Îmă pare rău cō nu putui
âncō a'ți trimite epitimbul
ce mi se quere pentru rēposa-
tul

./.

Ipătescul. Nici cap nici timp
nu am avut, și așa 'mă-e
de greū și dureros să mă ocup

cu asemenea triste scrieri. Voiu facee ânsă sforțurile que amu făcutu și pentru răposatul Nigulici que mă addusseră până la morte. Trei luni a zăcutu atunci.

Mi a părutu bine de Părintele Șapcă. Aratăi închinăciunile melle, și spunei să nu facă ca Părintele Ioan ce l'am iubit și l'am stimatu, și quare astăzi a devenitu una cu inamicii mei de mórte. Eu, când eră în Bucuresci P. Ioan și se sculaseră și călugări și mireni asuprăi ca cióarele îl apperam cu peptul și mă încārcamu cu persecuțiile que mi le făcea inamicii sei. Aqúi în Chio de cum am venit, s'a mániatu pe mine pentru quē când a începutu a sfîșia pe Zossima, i'am disu quē nu este nici dreptu nici crestinescu a sfîșia atâta

./.

un omu que vorbesce bine de Sf. S. și 'i am și arátatu scrisórea lui Zossima unde dicea quē Părintele Ioan și cu Dracul de va ședé la un locu nu se schimbă.

Se schimbă, frate, ómenii după patime și interese și mai vîrtosu după viața trecută ce a preparatu a uita tóte când e orbitu de patime. Acum quāt e diua și nóptea de mare nu se ocupă de quātu de nimiruri qua să amārască pe ómenii que nu le a făcutu nici un reu și le dorește tot binele. Pînă să scóță ei quāte un billetu

cu asemenea triste scrieri! Voiu pune ânsă tóte silințele, cum am făcut și pentru răposatul Nigulici, ce mă aduseră pînă la mórte. Trei luni am zăcut atunci.

Mi-a părut bine de părintele Șapcă. Aratăi închinăciunile mele, și spune'i să nu facă ca părintele Ioan ce l'am iubit, și care astăzi a devenit una cu inamicii mei de mórte. Eu, când eră în Bucuresci părintele Ioan și se sculasero și călugării și mireni asupră'i, ca cióarele îl apēram cu peptul, și mă încārcam cu persecuțiile ce mi le făcea inamicii sei. Aici în Chio decum am venit, s'a mēniat pe mine, pentrucă audindu-l cum sfāșia pe Zossima, 'i-am dis cō nu este nici drept nici creștinescū a sfāșia atâta

pe un om ce vorbesce bine de Sânția sa, și 'i-am și arētat scrisórea d-tale, unde diceai *că părintele Ioan, și cu dracul de va șede la un locū, nu se schimbă.*

Se schimbă, frate, ómenii după patime, după interese, și mai vîrtos după viața trecută; se uită cine-va pînă a uita tóte când e orbit de patime. Acum cât e diua și nóptea de mare, frații nu se ocupă decāt de nimiruri, ca să amārască pe ómenii ce le-au făcut nici un rău și le dorescū tot binele. Pînă să scótă ei câte un biletū

sau quâte o scrisóre cu
quare crede quã mã amărăscu
și la quare nici nu respнду,
eu scriu quâte un volumu
și îmi învețu patru copii,
quẽ astădi nu e un anu,
și traducu din ellinesce și lati-
nesce. Enache astădi scie
mai multă carte de quât
dânși. Aqueasta 'mi e resbu-
narea; și așa să dea Dumne-
deu

./.

să se ocupe și ei.
Daquã îmi scrii que ai vedutu
quâte scriu dlui Russu mi a
părutu bine quẽ sunteți în
relație. E păcatu, frate,
ómenii quei buni să nu
se înțelleagă, și să nu ierte
unul altuia deffectele qua să
utilize meritele.

Cărțile Reposatului Ipă-
tescul dă-le dlui Lăzureanu.
De sciamu quẽ e mortu firesce
quẽ nu i ași fi trimisu. Cărțile
astea nu suntu alle morților
ci alle viilor, nu è avere
a reposatului; ci a Rumânilor.
Quine mai voiesce scrie mi
săți trimitu. La Paris mai
sânt trei lădi după cum
ați văzutu în comturile ti-
părite. De vor voi și
Frații reposatului, li se va
trimite, nu ânsă ca avere
a Reposatului ci ca lucru ru-
mânescu quătre Români.

A revede

I. Eliade

1852 Aprl 28
Maiu 10
Chio

saũ câte o scrisóre cu
care cred cõ mã amărăscũ,
și la care nici nu respнд,
eũ scriũ câte un volum
și 'mĩ învẽț patru copii,
ce, astădi nu e un an,
și traducũ din elenesce și lati-
nesce. Enache acum scie
mai multă carte decăt
dẽnșii. Acẽsta 'mĩ-e 'rãsbu-
narea, și așa să dea Dumne-
deũ

Să se ocupe și ei.
Dacă îmi spuĩ cõ aĩ vẽdut
câte scriũ d-lui Russo, 'mĩ-a
părut bine cõ sunteți în
relație. E păcat, frate,
cã ómenii cei buni să nu
se înțelẽgă, și să nu ierte
unul altuia defectele, ca să
utilise meritele.

Cărțile rẽposatului Ipă-
tescu, dă-le d-luĩ Lăzurẽnu.
De sciam cõ è mort, firesce
cõ nu i le-ași fi trimis. Cărțile
astea nu sunt ale morților,
ci ale viilor; nu è avere
a rẽposatului, ci a Românilor.
Cine mã voiesce, scrie 'mĩ
să'ĩ trimit. La Paris mã
sunt trei lădi, dupõ cum
ați vẽdut în compturile ti-
părite. De vor voi și
frațiĩ rẽposatului, li se va
trimite, nu ânsẽ ca avere
a rẽposatului, ci ca lucru ro-
Mânescũ cõtre Români.

La revedere.

I. Heliade

Suntem de părere că în cele de față nu are rost a se face o interpretare a celor menționate în text. Aceasta s-ar putea face doar în contextul discutării și altor misive, anterioare și posterioare. Dorim doar a rememora pe scurt câteva din persoanele despre care este vorba, deoarece astăzi, în general, arareori se mai fac referiri la ele:

(Nicolae) **Ipătescu** – a fost funcționar la Vistieria statului în timpul Revoluției din 1848 și de aceea a fost arestat și trimis, cu alți revoluționari, la Brussa. Al doilea soț al Anei Ipătescu⁴ (n. 1805, București – d. 13 martie 1875, București) după divorțul acesteia, în 1831, de primul soț, Ivancea Dimitriu, zis „Ulieru”. În 1849 Ana Ipătescu reușește să-și viziteze soțul în Turcia, iar acesta, în 1850, se poate întoarce în țară.

(Grigore) **Ipătescu** – frate cu Nicolae. Moare la Brussa în 1852

(Ion D.) **Negulici** – n. 1812, București – d. 5 aprilie 1851, Istanbul. Pictor, participant la Revoluția din 1848 tipărind manifeste și fiind ocârmuitor al județului Prahova.

Popa Radu **Șapcă** – n. 1795, Celei – d. 3 iulie 1876, membru al Guvernului Provizoriu din timpul Revoluției din 1848.

Căpitanul **Lăzureanu** – a fost comandantul Companiei 7, din Regimentul 1 în timpul luptelor din septembrie 1848 din Dealul Spirii.

N. B. Locusteanu (Rusu) – maior Nicolae Rusu-Locusteanu, fiul lui Barbu Locusteanu, prefect de Romanați în timpul Revoluției din 1848 și exilat la Brusa (Cf. O.G.Lecca, *Familii boierești române*, București, 1899, p. 324).

*

2) Scrisoare trimisă din Chios, pe data de 19/31 martie 1853, de Maria Heliade, soția lui Ion Heliade Rădulescu, către Grigore Zossima (Fig. 5-6).

Adresantul este așteptat de Paști, 19 aprilie, în Chios.

Grigore Zossima nu a reușit să ajungă în Chios de Paști, ci de-abia în iulie 1853. În noiembrie se mai afla acolo.

Este de presupus că această scrisoare, nereprodusă în culegerea lui N.B. Locusteanu (Rusu), deși altele se află – de ex. scrisoarea nr. XXVIII, la pagina 58 –, însoțea scrisoarea 82 a lui IHR, de la pag. 221.

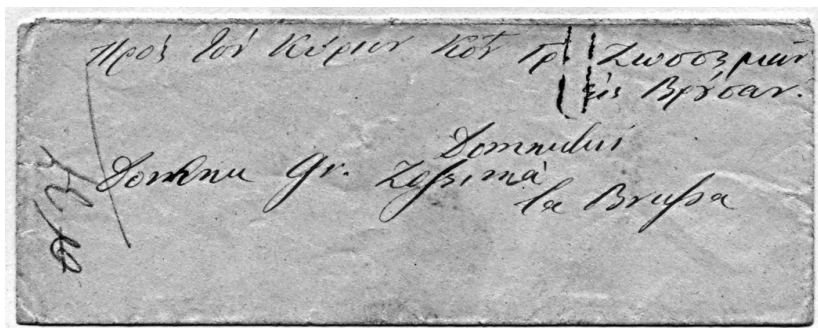
Scrisă pe o singură față a unei foițe foarte subțiri, jumătate de tip A4, dar bine conservată. Se văd urmele îndoiturii în nouă dreptunghiuri, destinatarul fiind desemnat pe dreptunghiul central: Domnului / domnu G. Zossima / la Brussa

Textul scrisorii: „Chio 19/31 martie 1853 / Domnul meu / En ultima dtalle scrisore quătre / soțul meu ne dai buna vestire quă / o să faci Pascile cu noi. vrem s'ăți / gătescu un foișoru demn de o inimă / Crescină ca a dtalle, însă în lipsa / foișorului țiam gătit un chioșcu a quă- / rui defette o să le înbunătățiască ini- / mile pline de amiție și stimă quare / te ascéptă cu atâtă împățiență. // Crede domnul meu quă de vei scim- / ba hotărârea de a veni la noi, apoi / faci un păcat, din contra iarăși de / vei veni mai curând și vei ședia / mai multu, apoi ai să faci o buni- / tate. O quă dulce este

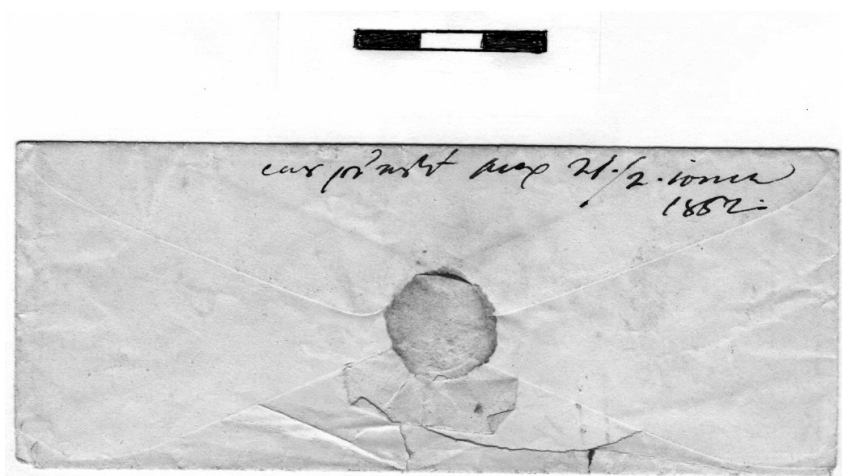
⁴ Pentru Ana Ipătescu a se vedea: George Marcu (coord.), *Dicționarul personalităților feminine din România*, Editura Meronia, București, 2009, p. 140 și Stan Stoica, Vasile Mărculeț, George Marcu ș.a., *Dicționar biografic de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2008, p. 291

venirea unui / bunu amic que vine să console dure- / rile esiliului și multe alte! dom- /
nul Russo póte s'ăți spue quăt bine / nia făcut venirea aquestui bunu / amic. primesce
domnul meu / amicalele compliments ale soțului / meu și destincta considerație a /
amici / Maria Heliade

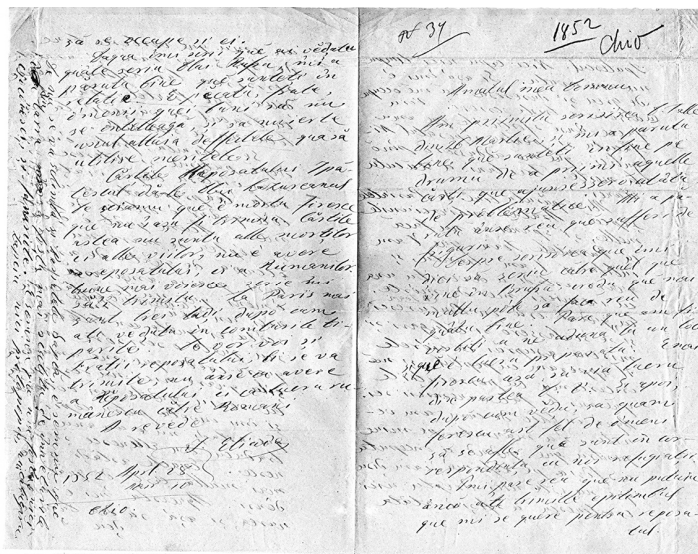
P:S: Respectuósele mele com- / plimente Părintelui Radu”.

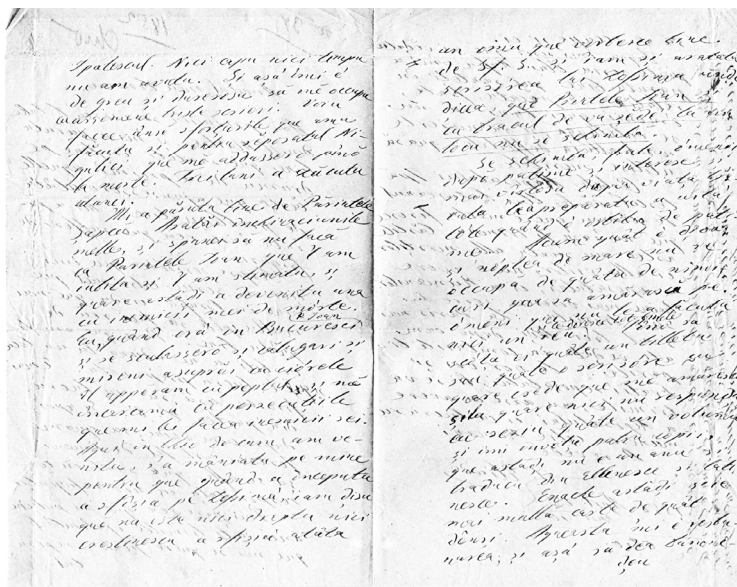
1. Plic față, Ion Heliade-Rădulescu către Grigore Zossima
Envelope, face, Ion Heliade-Rădulescu envers Grégoire Zossima

2. Plic verso, Ion Heliade-Rădulescu către Grigore Zossima
Envelope verso, Ion Heliade-Rădulescu envers Grégoire Zossima

3. Scrisoare Ion Heliade-Rădulescu către Grigore Zossima, paginile 1 și 4
Lettre de Ion Heliade-Rădulescu envers Grégoire Zossima, pages 1 et 4

4. Scrisoare Ion Heliade-Rădulescu către Grigore Zossima, paginile 2 și 3
Lettre de Ion Heliade-Rădulescu envers Grégoire Zossima, pages 2 et 3

5. Scrisoare Maria Heliade către Grigore Zossima, partea cu destinatarul Lettre de Maria Heliade envers Grégoire Zossima, la partie avec le destinataire

6. Scrisoare Maria Heliade către Grigore Zossima, textul
Lettre de Maria Heliade envers Grégoire Zossima, le texte